

זלמה מרבאום-אייזינגר ושירתה (1924—1942)

בקיץ 1976 הופיע קובץ השירים *Blütenlese* של המשוררת הצעירה זלמה מרבאום-אייזינגר דיל, שניספתה בשנת 1942 במחנה-הריכוז מיכאלובקה שבסראנבוביטסריה והיא אך בה שמונה-עשרה שנה. חוברת השירים בשפת המקור הגרמנית הוצאה לאור עלידי פרופיסור הרש סגל, מי שהיה מחנך הכיתה בה למדה זלמה בבית-הספר האידי, תחת השלטון הסובייטי בשנת 1940/41. אנו נותנים כאן שירים אחדים משל זלמה שזורגמו לעברית בידי יהודה אופן וכן רשימה של פרופ' הרש סגל על שירה של זלמה, תרגום הרשימה, כולל קטעי השירים, נעשה בידי איזיא פסח.

עם הופעת החוברת נחבטו שרידי פלונת השומר-הצעיר, אליה השתייכה זלמה, בביתו של מ. ק. מן המדריכים המרכזיים של הקן בצ'רנוביץ שישב במחנות-העבודה בסיביר. מה שהועלה במיפגש מרגש זה על זלמה, על הקן ועל התקופה הסראנית ההיא — מהדהד רקע מתאים לחביר את זלמה ושירתה.

זלמה בקן השומר-הצעיר בצ'רנוביץ

עד לשלהי 1938 היו יהודי צ'רנוביץ, ספוגי התרבות הגרמנית, בתקווה שהרעה שנפתחה חמש שנים קודם לכן בגרמניה לא תגיע אליהם. אלא שתקוותם ואשלייתם התנפצו אל מול הגל האנטישמי שהשתער במלוא עצמתו. קדזה וגזנה האנטישמיים הגיעו לשלטון בבוקארסט ועמם הגזירות והבגישות. חוקי הגזע מחד, ופרעות אנטי-שמיות של הפאשיסטים הרומנים, אנשי המון מוסתים וסטודנטים לאומנים מאידך, איץ זה מקרה שבין הקורבנות הראשונים היו היהודים שבמערון הסטודנטים, אשר בקירבתו נמצא גם בית-הספר בו למדה זלמה הצעירה. המראות וזעקות-הכאב חרתו צלקות בנפש של זלמה ושל ידידתה רנה, שאותותיהן ניכרו בזלמה גם כשהחלה שלטונם האלים של גוגה וקוזה בממשלה ימנית מתונה יותר, לא מעטים מיהודי צ'רנוביץ ראו בכך סיוט שהחלף ופנו לעסקיהם. אולם היו אחרים שחשבו כי הגיעה שעה של חשבון-הנפש וחילופי דרך, כיצד להינצל מן הגורל הצפוי. בין מתפשי הדרך היה גם חבר המדריכים של קן השומר-הצעיר — אשר דנו בתוכניות להרחבת הפעולה התנועתית. עדיפות ניתנה להקמת שתי קבוצות של תלמידי תיכון, מבני

המעמד הבינוני. אף שבדרך־כלל באו רוב חברי השומר־הצעיר משכבות אלו, הרי בתקופה זו בלט סיספרם הגדול יחסית של הנערים־העובדים. הנהגת הקן התכוונה לאזן את הרכבו של הקן. הוותותה תוכנית להקים שתי קבוצות של בני 15—16, שלא יצטרכו לעבור את המסלול הרגיל והארוך של החינוך השומרי, ותוך תקופה קצרה יוכלו לקבל תפקידים אחראיים בניהול הקן. הנהגת הקן קיבלה עוד החלטה יוצאת דופן: התפקיד להקים את קבוצת הבנות לא הוטל על מדריכת, כי אם על מדריך חד־יחסיית בתנועה, והוא אברשה גימפלמן, שבא מאותם העולים אשר מהם היה עליו לגייס את החניכות החדשות. הוא התבלט באופקו הרחב, באישיותו הקורנת והבשלה הרבה מעבר לגילו. לא ייפלא שתהליחת האירה לו פנים ובין המצטרפות החדשות היתה גם זלמה. קשה להעריך את משקלן של השפעות אחרות על החלטתה של זלמה להצטרף לתנועה, אולם ידוע שאותה תקופה ביקרה בביתה של זלמה חברה מקיבוץ שריד, אשר והתבקשה על־ידי דודה וסבה של זלמה (מצד אביה המנוח) חברי קבוצה, להציע לה לעלות ארצה במסגרת עליית־הנוער. תקווה זו לא התגשמה, כנראה בשל היסטוריה של האם להיפרד מבתה היחידה. יש להניח שהביטור גרם להתעניינותה של זלמה בתנועה הקיבוצית בכלל ובהשומר־הצעיר בפרט. רקע אחר היוו הקשרים החברתיים שנקשרו באותה תקופה בין זלמה וחבורה קטנה ומבוגרת יותר. היו אלה 6—7 חברים, אשר נהגו לבלות במשותף בשעות אחר־הצהריים והערב בשבילים המפותלים של הגן הגדול והפראי במקצה, שהשתרע במדרון הצפוני של הגבעה עליה בנויה העיר, הוא הגן „גבעות־האבסבורג“ (עדות לעברה של העיר בקיסרות אוסטריה־הונגאריה). בשבילי אותו גן התנהלו, בשפה הגרמנית, השיתות והדיונים של חבורת הצעירים אשר התעמקו בהגידדות, בסופרים ובמשוררים של אותו עולם הרבות־גרמני — והם: מארכס, נישטת, שטיינר, ברוגר, רילקט, קורט טוכולסקו, טאגורי ועוד. כזאת היתה האווירה הרוחנית והתרבותית, בה צמחה הנערה זלמה.

ההצטרפות לקבוצת הבנות בהדרכתו של אברשה הוסיפה ממדים חדשים לפעילותה ואפיקים חדשים להתעניינותה. עד כהרה השתלבה בהווי המיוחד של הקן. בייחוד התבלטה בפעולות המשותפות לקן כולו — בעונג־השבת, לו תרמה על־ידי הקראת שיר או סיפור, על־ידי השתתפותה בשירה העברית הסוחפת. את מרצה המתפרץ, את כוחותיה הנפשיים והפזיים, ידעה לבטא בריקודים, במיוחד בריקוד ה„גלוי“ הסוער של קבוצה קטנה בתוך מעגל ה„הורה“ הרחב, בליווי שעת־רגליים, עד כלות הכוחות.

כמוה כיתר בנות קבוצתה למדה מפי אברשה את היסודות הראשוניים של תורת הציונות הסוציאליסטית גוסה השומר־הצעיר. השתתפה בפעילות הצונית והספורי טיבית, במשפטים הספרותיים, בוויכוחים אין ספור ובכל אותם האירועים, אשר התקיימו בקן. בתקופה של פחות משנתיים, בהם התקיימה הקבוצה במסגרת הקן, בתקופה זו היה קיומו של הקן לא פעם בסכנה: ביקורי פתע של המשטרה בחיפוש אחר קומוניסטים. אך תמיד הצליח ידידו הנאמן ד״ר גלאובק להסיר את רוע הגזירה. זלמה ידעה להתגבר גם על מכשולים שונים כמו זה של אמה החרדה, אשר דאגה לבתה הצעירה החוזרת הביתה בשעות לא מקובלות ומעדיפה את הפעילות התנועתית על פני חובות בית־הספר.

חברי הפלוגה „במפתח“ של „השומר הצעיר“ בציריכין, אליה השתייכה ולמה (מאי 1940)
למפלגה (מימין לשמאל): חיים ספרבאום ז"ל; מרציו היכשור ז"ל; אלוה שוכטר; קרלס פרנקל ז"ל;
סילביה דייטל; מנחם רוזנר; השם לא זכור;
שורה שנייה: יהודה וסר ז"ל; ליוזר פיקסן ז"ל;
שורה שלישית: רנה אברמוביץ; ירמה פלסינגר; השם לא זכור.

מסגרת פעילותה התנועתית התרחבה, עם הקמת הפלוגה „במפתח“ בראשית 1940, שהודרכה אף היא על ידי אברשה וכללה נוסף לקבוצת הבנות „להבה“ גם את קבוצת הבנים „מעפילים“, הסקילה מבחינת הגיל והרקע החברתי. באותו זמן פרצו מחוכה מעינות יצירה אדירים, היא משיכה ומגבירה את קצב הכתיבה, כאשר תחילה אין היא מגלה את סוד כתיבתה לאחרים וגם אחר כך – רק לקרובים שבידיה. כתיבת השירים היתה ספונטאנית – בשעת טיול ב„גבעות האבסבורג“, בשעת פעולה בקו ולעיתים קרובות בשעת שיעור בבית הספר. היתה לה דרך מיוחדת להסתיר את פרי יצירתה מעיני זרים. היא כתבה את השירים בכתב סתרים ורק כאשר רצתה לשתף בהם את ידידיה, היתה „מתרגמת“ אותם לשפת דיבורה הרגיל – גרמנית.

מה שאמרה זלמה, היה בעל משמעות. שום דבר לא היה באנאלי ולא טפל. היו לה רעיונות משונים שהיו מעלים לא פעם חיוך אצל רעיה, אולם כל מי שהיה עם זלמה היה משתף אתה פעולה. בחורף 1940, כשחבריה היו קרובים ליארש, העלתה הצעה לצאת למרחב, וכבר היו מטיילים בשעות הערב המאוחרות בשבילי „גבעות האבסבורג“ המושלגים. זלמה לבושה היתה במעיל ספורטיבי רחבי שוליים, כשלרגליה נעלי ספורט נמוכי עקב ובהילוכה הנערי, המרדשל כלשהו, תאמה את סביבות „גבעות האבסבורג“. עיניה החומות המצומצמות לעתים, נראו קטנות יותר לעומת פניה העגולים והחיוורים שבלטו מבין עטרת שערותיה המסולסלות. זלמה אהבה את החיים ונהנתה מהם. בשעה שהיתה צוחקת, היתה חדותה מורצת ומדביקה את כולם. היא חיפשה את היפה ואף ניחנה בכשרון למצוא בכל את הגרעין הנאה היפה. פעם דיברה על רגליה שלה. הדאיג אותה, כנראה, שהיו גדולות קצת. „הן גדולות, אך צרות כרגליו של נער, יפות כרגליו נער: צרות וארוכות“. זלמה נראתה לעתים קצת מרושלת בחיצוניותה אך הקפידה על

לבושה, שייחסה לו חשיבות מיוחדת. פעם התבטאה שהנשים הרוסיות גרמו לה אכזבה, ומדוע? – כי הן אינן יודעות להתלבש יפה....

התבגרותה וצמיחתה של זלמה בשנותיה הראשונות בתנועה התנהלו לכאורה על מייסנות, ורק מרחוק היהודי רעמי המאורעות אשר שינו את פני העולם מסביב. בשלהי 1939 פורצת מלחמת העולם השנייה וקרבות אכזריים מתנהלים בפולין – השכנה הקרובה. האזורים הסמוכים לצ'רנובץ עוברים לשלטון סובייטי. ליהודים שנתקצצו שם אמנם מובטחים החיים והביטחון הפיזי, אך איך עדיין תמונה ברורה על מה שמתרחש שם. לא עובר זמן רב עד שגוברות השמועות כי ברית-המועצות נושאת עיניה גם לתבלים הרומניים הקרובים לגבולה – בסראביה וצפון בוקובינה. בסוף יוני 1940 מוגש אולטימטום סובייטי לרומניה, לפיו עליה למסור שני אזורים אלה תוך 48 שעות. בלי-ברירה נענתה רומניה לאולטימטום. חילופי השלטון אירעו ללא קרבות והאוכלוסיה נשמה לרווחה. היהודים האמינו לתוסם כי השלטון הסובייטי יגן עליהם גם מהנאצים הגרמנים וגם מהאנטישמים הרומנים.

ערב כניסת הסובייטים הוחלט בהנהגת הקן, בעקבות הלקחים בפולין, כי יש לפזר באופן רשמי את הקן. במקד, בו השתתפו כל החניכים, הוצהר: "...הקן מתפור, אך כל אחד ממשיך בקיומו השומרי, דבק במצוות תנועתנו. כל איש שבא בברית השומר הצעיר, יוסיף לחיות בנאמנותו הציונית והסוציאליסטית; ככל התנאים ובכל אחר ואחר, על כל שומר להיצמד לגורלם של המוני עמו, להיות יחד אתם, לטפח בהם את אמונתו בגאולת העם והאדם, עד בוא היום, בו נמצא הבנה אצל קברניטי המשטר ונוכל לקבל עלינו מחדש ובכלרי את המשימה ההיסטורית המצפה לנו כאן בגולה וכמלחמת...".

בגל ההתלהבות אשר הקיף את ההמונים היהודים, ובעיקר את הצעירים שבהם, נסחפו תחילה גם חברי השומר הצעיר. על אף הידענות שהיו להם על רדיפת התנועה וירידתה למחתרת באזורי פולין וליטא שכשלטון סובייטי וגם אחרי פיזור הקן לכאורה, לא נמנעו חברי הקן הצעירים מלשיר שירים עבריים במקומות פומביים ובשבת אחת אף התאסף הקן כולו באופן סגור באני ב, נבעות האבסבורג' ולסערת השירים והריקודים הצטרפו אף חיילים רוסים. אולם עד מהרה באה ההתפכחות.

לאחר הפיזור חולקו הקבוצות המבוגרות בקן לתאים קטנים, אשר צריכים היו לקיים קשר ביניהם ולהיפגש לדיונים רעיוניים. בתאה של זלמה היו עוד 4 מחברי פלוגתה ולא פעם התנהלו במסגרת זו ויכוחים סוערים על הדרך שיש לנקוט בה, במציאות החדשה. חברי הקן אשר היו עדיין בביה"ס, זלמה ביניהם, נרשמו כולם לביה"ס התיכון היהודי שנפתח בהשראת השלטונות ואשר שפת הלימוד בו הייתה יידיש. היה זה מפגש רציני ראשון עם עולם תרבותי חדש ועשיר ועם חבר מורים אשר יחסם לתלמידים היה שונה לגמרי ממערכת היחסים ששררה בביה"ס הרומני. תרומתה של זלמה בלטה בפעילויות התרבותיות הרבות שנערכו בית כחלי ביה"ס, בעתוד ביה"ס וכחוג הדרמטי, שבהדרכתו של לייבו לויז. עם זאת סרבה זלמה, כמו יתר חברי התנועה, להצטרף לקומוסומול ואף טענה שאין לה צורך להשתתף בשעורי הסאריקסיום המכונים לכך, מאחר שלמדה סאריקסיום עוד בהשנה"צ. אולם בין חברי התא לא פסקו הוויכוחים בשאלה, האם יש טעם בפעולה מחתרתית והאם יש עתיד? מה הטעם בטיפות הקשר אל איתה ארץ רחוקה במזרח התיכון, כאשר המשימה החדשה היא לחזק את ברית-המועצות, כדי שתוכל להילחם בבוא הזמן נגד גרמניה הפאשיסטית ההולכת ומתפשטת? מה טעם

להיכבד ולהתבודד לאורך זמן מהמוני הגזע היהודי המזדהים עם השלטון החדש, שפתח בפניהם לרווחה אפשרויות להשכלה ולהתקדמות אישית, עליהם לא יכלו אף לחלום במשטר הרומני הקודם?

זלמה כלסה בויכוחים אלה בעקשנותה ובעקביותה, באי-נכונותה לקפל את הדגל הציוני ולגלות סתגלנות. יתכן שמצאה חיוק לעמדתה זו גם בידעות אשר ודאי הגיעו לאזניה – אם גם בניגוד לכללי המחתרת – על הנעשה בתנועה בפולין. ארבעה פעילים מרכזיים של תנועה זו הגיעו לצ'רנוביץ בחיפוש אחרי אפשרויות של מעבר לרומניה ומשם ארצה. לאחר שנסיגות אלה נכשלו, נשארו שניים מהם בצ'רנוביץ ואף התגוררו אצל קרובי משפחה של רנה – חברתה הקרובה של זלמה. בהתאם להוראות המחתרת, היה על זלמה להתרחק מהם. אולם בשורתם העיקרית – הצורך להיות מובנים לרדיפת התנועה עליידי השלטונות הסובייטים ודאי הגיעה גם אליה. ואמנם – חשש זה התקיים מהר מכפי שציפו: תוך מספר חודשים נאסרו כמה מהפעילים המרכזיים של התנועה וביניהם אברשה גימפלסן המדריך והידיד, יהודה נסר חברה לפלוגה ולתא, מקס סלר חבר הנהגת הסניף, שלום צור מהקבוצה הפולנית ועוד.

בטרם הספיקו זלמה וחבריה להתאושש מהמכה הזאת, באה מכה חדשה ובעלת משמעות גורלית יותר. הצבא הגרמני פלש לברית-המועצות. תוך זמן קצר פינו הסובייטים את צ'רנוביץ. בין הרכבות האחרונות שעזבו את העיר – עוד הספיקו לקחת אתם את קבוצת האסירים – חברי השוה"צ – יחד עם קבוצה גדולה עלימנת לשלוח אותם לערבות סיביר. עם נסיגת הרוסים הוחזרה בוקובינה הצפונית לרומנים, שהחלו מיד במדיניות אנטי-יהודית חריפה. על היהודים היה לשאת את הסלאי הצהוב ומותר היה להם לצאת לרחוב רק למספר שעות מוגבל. הקשרים בין חברי הקן שנפגעו קשות בתקופה הסובייטית ובמיוחד בתקופת האסירים יכלו להתקיים רק בין אלה שהתגוררו כשכנות קרובה.

באוקטובר 1941 (בסיומת) הוחלט לרכו את יהודי צ'רנוביץ בניסו ועל ידי כך נהדקו מחדש קשרים, שקשה היה לקיים אותם. יחד עם זלמה ומשפחתה מתגוררת בבית סבתה האהובה באזור הגטו הצפוני גם כרטה שרצר – חברתה לקבוצה עם משפחתה, שכאה לפי הזמנת זלמה. מתחילים המשלוחים לטראנסניסטריה. בין הראשונים נשלחים רנה ובני משפחתה וכן רוחצ'ה, מפעילי המחתרת בפולין שהגיעו לצ'רנוביץ. אחר כך חלה המסקה במשלוחים. חלק מיהודי צ'רנוביץ קיבלו רישיונות לחזור לבתיהם, ביניהם גם משפחתה של זלמה.

ביוני 1942 גבר לחץ הגרמנים והרומנים הפעילו שוב את המשלוחים למחנות הריכוז בטרנסניסטריה. יום אחד נמסרה לברטה ש. חבילה צ"י ידידה משותפת – שושנה, בבקשה להעבירה לידי ליזר פיכמן, חבר פלוגתה וידידה הקרוב של זלמה. החבילה הכילה קופץ שירים של זלמה שהוקדשו לו כאהבה. התברר מכך כי בין הנשלחים למחנות נמצאת גם זלמה.

פחות מארבע שנים היתה זלמה במסגרת של השומר הצעיר, כאשר במשך רוב התקופה מתקיימת התנועה במחתרת. אך גם במחנה המוות מעבר לבונ שומרת זלמה על קיומה ה„שומרי“ – כלשון הודעת הפיזור של הקן, שצוטטה לעיל. ויציד על כך סיום מכתבה האחרון בכרכה השומרית – חזק!

חבריה לפלוגה ב„השומר הצעיר“

זלמה
מרבאום-אייזינגר

בת שש-עשרה

מכתבה של זלמה מרבאום-אייזינגר אל רנה אברמוביץ-מיכאלי

המכתב שסור בידי אלוה שכתר-קרן, והוא מכתב יחיד ששרד.
נכתב במחנה-הריכוז מיכאילובקה בקיץ 1942.

רנה, צענקה,

באך שורר חוס כה איום, עד שאני מתעצלת לעצום את עיני. עד שאני מסוגלת להחזיק בעפרון ומחקשה לגלגל מחשבה במוחי. למרות זאת רוצה אני לכתוב לך. בעצם איני יודעת אם אוכל להעביר אליך פתק זה, אך אין דבר. עתה לפחות אני מזמנה בנפשי שאת יושבת לידי, שאני יכולה שוב לשוחח אתך לאחר שנה תמימה, מה אמרתיו כמעט שנה... בעצם היתה השנה האחרונה בצ'רנוביץ כאילו שנים היינו רחוקות זו מזו. בעצם עברו יותר משנתיים מאז היינו נוהגות לשבת בשעות אחרי-הצהריים יחדיו בלי להחליף מלה, שעות בהן היית מנננת ואני מאזינה, והאחת יודעת את הרגשתה של חברתה. אולי אין זה טוב שאני מפלה זכרונות אלה, אולם אין דבר. אין אני יודעת כיצד מרגישה את, אני בכל אופן מתנגעת לעתים לכאב הצורב-המתחזק ללא שיעור של

זכרונות כאלה. יש רגעים בהם אני מנסה להעלות בזכרוני תמונה חיה, מיוחדת, ואין אני מצליחה. לכל היותר אני מעלה צילה של דמות חולפת, מלה, מבלי לתפוש את משמעותה המלאה, העמוקה. לעתים אני חושבת: ברטה. או: לייור. או: נשיקה. נעזוב זאת... את משמעותם של אלה איני תופשת. הנה, יש לי כאן שיר, את מחברו איני יודעת. השיר הוא נפלא:

געגועים הביתה

הכל כאן מסביבי	שלוש לפירח,	הלילה על מסתי
כה הר נריקני,	לאבו בפנה,	התעוררתי משקתי
עצוב הוסה הקס:	לעז שבגנה.	קמתי בבכי,
הביתה, הביתה...	האם עודו עומד	הו, בוקב שלי, הופיעו
.....	שם על ספסל בודד	שם, בתכלת הרקיע,
וכשכד נעורים	אותו שחרור השיר	היה אפה קבר לי?
הגעגועים,	כפאתי הנוז	כי אותו ראיתי, יפה להפליא,
עוברים לילות, ימים	אם תראה את אהובי,	גם שם, הרחק בביתי.
הגעגועים.	אל תגלה לו מקאוני.	
		האם תדע קה הם
		געגועים הביתה?
קד שנים חולפות,	האם תדע קה הם	כשהלב נקרע -
איש לא יבין את זאת,	געגועים הביתה?	הביתה?
בכאב יקלה הלב	כשהלב נקרע -	
הגעגועים... הביתה... הביתה.	הביתה?	

נטכן, כמה זמן בעצם זה עוד יימשך? כיצד עוד תוכלי לשאת את זאת? אני עדיין איני נמצאת כאן שלושה חודשים וכבר נדמה לי שאני יוצאת מדעתי. בייחוד בלילות לבנים, בהירים להפליא, הממלאים את לבי געגועים אין קץ. נסי פעם לשיר מאחר בערב, כשאת לבדך, את השיר „פוליושקה“. אולי אז תביני לרוחי.

האם את עדיין זוכרת, כיצד פותח הפרק החמישי בספרו של טאגורי „הבית והעולם“? ארשום לך מספר משפטים: „מדוע אין אני יכול לשיר? הנחל שם במרחקים מתנעץ באור. העלים מבהיקים. אור הבוקר משתפך על פני הארץ כאהבתם של שמי התכלת, ובלבה של סימפוניית סתיו זו אני נשאר אילם. אור השמש חודר לתוך לבי פנימה בקרניו הזוהרים, אולם אין לבי מחזיר אור זה חוצה: אוגוסט הגיע לכל אשר תפנה. השמים מעליך מתייפחים בבכי ודמתי דמעות נשפכים לארץ, ואויה: לבבי ריק.“

דומני שכל ימי חיי לעתיד קופאים לגוש מוצק ומעיקים על לבי עד כלות הנשמה. רנה, רנה, לו לפחות היית אחי. איני יודעת, אולי לו היינו יחד, היינו נמאסות זו על זו, ואולי לא. בכל אופן היינו יכולות להחזיק מעמד יפה כחודש ימים, לו היינו יחד.

כמובן שאפשר לשאת זאת גם ככה. אפשר לשאת זאת, למרות שעולה המחשבה: עתה, עתה אין כוח לשאת זאת יותר! עתה אני מתמוטטת! זה עתה מביאה לי טוגיה פתק מאת רוחצ'ה. אני מנצלת את ההזדמנות ושולחת לך ערגה זאת, ולו רק במקצתה, למשפחת גלבר כתבו רק שאנו כאן.

נשיקות. חזק

זלמה.

ולמה מרבאום־אייזינגר

שיר

היום הזה הכאבת לי.
רק דממה היתה סביב,
דממת־שלגים.
והנה רקיע־זיו
סבב, בחל, או לא של תבלת,
ושיר־הרוח הצטלצל ממרחקים באלה.

היום הזה היית לי כאב.
בתים הלבנו משלגים,
כלם בטלבושי כסלו.
אקורד של סרצה עממת צלילים
הדהו לשמע צעדינו והדם כליל.
צופר־רבבת יללו ילל...

היום הזה היה יפה כה להמליא,
כמו גבעות שקועות בשלג שהלבין,
סבולות באש־טבעת של ערבית.

היום הזה הכאבת לי.
היום אמת לי: לכי.
ואגכי - הלכתי לתמיד.

25.12.1939

עלי-שלכת

סתע צעדי נום,
רק רוחש הוא חרש-חרש
בנעיסת-דקעות מישרת
בי - מכסופים כבדה,
בקר עימי רגלי מלכת,
בחולם אותן אשא,
ותחתן - סתים עד בכי
העלים של עץ נשא.

24.9.1939

עלה קמל

על עמוד מצהב-לחצי
העלה סנח דקיק, צהב,
סנח רפה, שביר, עצוב,
כמו עיו-דמעה שבמרחק ננעצת.
והנבעול בה רך וכה גמיש
עד כי כמעט יסתיו לבגד דק, אשר ילביש
אותו קאת דמותו קזור.

והעלה דומה לשיר שבמינור,
כי הוא חונה את בוא הסתו,
כמו ילד עת יחיש בכר נעצב,
שהוא חולה ובקרוב ימות עמו האור,
כמוהו חמד נעוצר יגון...
כמותו גם שלג אחרון...

1.2.1940

ולמה מרכאום־אייזינגר

שיר־ערש לעצמי

ארדים וארדים וארדים את עצמי
יום ולילה בחלומות
ניזן אשתה, משכר ומסמיא,
כמו ישו בקהיצ מאד.

אשיר ואשיר ואשיר לי שיר־מזמור
של אשר לשל תקנה,
כמו שהוא ההולד מבלי ראות,
שלעז לא ישוב עוד על עקביו.

אספר ואספר ספור לעצמי,
ספורה של רקמת־אהבה.
אספר לעצמי, אך כבר לא אאמין,
כי נדעתי: קה רע סוקה.

אנגז ואנגז ואנגז לי נעימת
הימים אשר־בקר אינם.
הריני משתחררת מן האמת
נעושה את עצמי סוקה.

אצחק ואצחק ואצחק לעצמי
על זה משחקי תמיד.
ובכל זאת אטנה חלומות פרוצים,
שכה חסרים כל תכלית.

ינאר, 1941

אגדה

קר, וקוהו הסוף במשער.
הגשם בוכה, והלילה בוכה,
ופי בוכה בשביל נשיקה,
ובוכה ובוכה - נצחית.

נדאי תטה קר כל אגדה,
נלא - איו היא אמת.
אסד רץ לרוח בחור לבדו,
ולילו מזבס נעד.

והעגוזים הם בוקעת לו.
בשקלה כחלה ארבה
בורעת היא ברד לרגלו,
והיא קליק רחוקה...

קליק רחוקה כמו עיני -
אבדו כיער, משחקות
סומות ומתות עם רוח בלי די,
ואני - עיפה וקרה מאד.

כה ארכים הם הדרךכים
קלי קז, וגם ימי כמותם.
וכל העצים כה מתקראים -
כל שית שטוף קטר.

אני הולכת בודדה
כמו הלילה - נעמו.
הגשם בוכה, והרוח בוכה
למעני - או למענו?

7.3.1941

אוגוסט

כה קר בפנים -
דמות-רפאים
פה אשב.
קטר בוכה
קרוב, הרחק
בי דולה.

כסוף מקר,
קחל מכבר
לא נסקס.
בי נקט
אליד עד
כמרתק.

ריק-בלהות,
כבד-דמעות -
מכטי.
בכאב-תמיד
לך צמית
עד מותי.

30.6.1941

שיר

שירי מכלו -	החזרו	שירי מכלו -
הוא שיר נוגה,	ימי עבר?	הוא שיר נוגה,
הגשם יבך ויבך.	הרוח - היא מדע.	הגשם יבך ויבך.
אח קל רואו	מזל פרוה,	אח קל רואו
יודע כי	שלא נשבר -	יודע כי
אל אשר הוא שואף.	חיש לנו ינדע.	אל אשר הוא שואף.

30.6.1941

חלפו עברו	אכל הבט -
ימי האור,	הנה אינה:
אשר למדונו צחוק.	הרוח הסתתרה.
שכור שכרו,	כמו ילד קט
פרח פרוז -	היא מאמינה,
עולם פורע חק.	יודעת מה תנה.

אני הלילה

אני הלילה. צעיפי רכים	ידי צרות כה ולכנות
מרד הסנת הלכו.	עד כי תצנה כל פוסת-חם.
אני אוספת כל כאב צורב	זמעת שתגע בו זו ידי -
אלי, אל שחור סיכה צוננת כאן.	מכרח הוא חרש לחיה, בעלי-קרחו.

אהובי הוא ארד הנתיב.	אני הלילה. צעיפי רכים
מזננים אנהנו לתמיד.	מרד הסנת הלכו.
אותו אקב, ומכסה אותו	אני אוספת כל כאב צורב
שער שלי - שחר, משיי.	אלי, אל שחור סיכה צוננת כאן.

6.5.1941

כרית הלילה מתקה נשיקתי -
והנוד יודע כי אכז זה קד.
עת הוא צולל אל זרועותי
הוא כל אשה חושקת חיש ישכת.

תירגם: יהודה אופני

על שיריה של ולמה

ואת ידעת: אם יבוא עתה הקסור,

תמות השושנה,

תמות, ואת חייך לא תיתן.

(מתוך "הקסור")

ולמה מרבאום-אייזינגר נולדה בצ'רנובין, בוקובינה, בשנת 1924 ומתה במחנה הנאצי סמזרח לנהר בוג (אוקראינה) ב-16 לדצמבר 1942 והיא אך בת שמונה-עשרה. למדה בבית הספר העממי והתיכון בצ'רנובין, ששפת ההוראה שם הייתה רומנית. את הכיתה האחרונה, העשירית, של ביה"ס התיכון סיימה בצ'רנובין ביוני 1941, בבית ספר סובייטי ששפת ההוראה בו הייתה יידיש. שם הייתי מורה שלה למתימטיקה ומחנך הכיתה בו למדה. אביה, מרבאום, מת בגיל צעיר, ואייזינגר היא שם האכילהורג. ולמה הייתה קרובת משפחה מצד אמה של המשורר פאול סלאן (אנטשל), שגם מוצאו מצ'רנובין, סכארבא של שניהם היה א. אל. שראגר. ביוני 1942 גורשה ולמה יחד עם הוריה מצ'רנובין לטראנסדניסטריה. תחילה הובאו ל"קאריריה-דה פיאטרה" שליד הכנע, אחר כך הועברו אל מעבר לביג, למחנה "מיכאילובקה". רוב האנשים במחנה זה נספו בטיפוס או שנוצרו למות. רק מעטים הצליחו לצאת מן המחנה, כיניהם היה הצייר ארנולד דגני ואשתו. דגני ניהל במחנה יומן וצייר תמונות. יומן זה היה שטור אחר הדגיע בדרך-לא-דרך לבוקרסט ושם הוצא לאור. יומן זה מהווה תעודה יחידה על מחנות המוות הנאציים שמעבר לביג. עובדות החיים מתוארות בו באמיתות ובעניין בלתי רגילים. מתוך רשימות אלה למדים אנו שולמה סתה מסחלת הטיפוס במחנה "מיכאילובקה" בגיל שמונה-עשרה.

ולמה כתבה שירים בשפה הגרמנית וחירגמה מיידיש, רומנית וצרפתית ואם איני טועה גם כתבה מספר שירים ביידיש (1941). רק תרגומו של שיר אחד מצרפתית ליידיש, מצוי בדינו. השיר "פואמה" פורסם בספר "קול קורא בקרה", ובו צוינו גם מספר נתונים ביוגרפיים מאת היינץ וידל, ב"הוצאת האומה" ברלין 1968. גם לספרים יש מזלות בשמים. בחורף 1941-1942, בהיותה בת שבע-עשרה, העתיקה את שיריה לתוך אלבום, קראה לספר "אספירנצה" והקדישה אותו לידיד שלה, ליור פייכמן. היא לא יכלה משום מה לרשום את כל שיריה, על כן נשארו מספר דפים ריקים וכן כותרות של שירים בלבד. בסוף האלבום רשמה בעפרון אדום: "לא יכולתי לסיים..." אלבום זה, שככתב ידה של ולמה, נמסר ללייזר פייכמן. בעת סלחמת העולם השנייה ניסה לעלות לארץ ישראל, והפקיד את כתב-היד בידי חברה, אלוה שכטר-קרן. אלוה מסרה את כתב-היד לחברה אחרת, רנה אברסוביץ-מיכאלי, וקיבלה תמורתו את המכתב היחידי אשר רנה קיבלה מאת ולמה מהמחנה. שתי הצעירות שמרו את כתב-היד והמכתב בנאמנות הראויה לשבת. רנה שמרה על האלבום בכל נדודיה מצ'רנובין לפולין,

* ראוי לציין כאן את הגורל הטראגי של לייזר פייכמן, ידידה של ולמה, ומשפחתו: הוא מצא את מותו במצולות ים באגית הסעפילים "מפסירה" שמכנה כים. אחיי הצגות, שהגיע לארץ, נהרג בספינת צנחנים במעמק כאשר התרסק מטוס כתור קהל הצופים. אביו נספר בארץ ממחלת קשה, אמו נהרגה בתאונת דרכים. בראייתו נפל במלחמת יום הכיפורים.

ציכסלובקיה, ושוב לרומניה, משם עלתה ארצה כמצפילה דרך גרמניה. בתיוד של פאול סלאן, אדית רונסיהוברסון, גם היא קרובתה של זלמה, העירה את תשומת לבי לקיומו של כתביד זה שבידי רנה, וגם הפנתה אותי אל אלוה, שבידה נמצא מכתבה של זלמה, וכך הגיע לידי כתביהיד של השירים.

על הכריכה התיצוגית של האלבום - תמונה עם פרחים. על העמוד הראשון - שמו של ספר השירים: „אָספּירנצַה“. האותיות מצוירות בידיה של זלמה בסיגנון דקוראטיבי רומני וגוטי. ליד זה - המוטו מאת יוגל תיאודוריאנו לרומאן שלו „לורליי“ (בוקרסט, 1935). העמוד הבא מכיל את ההקדשה לידיד שלה: „לייזר פיקמן, לזכרון ולתודה על כל היפה והבלתינשכח, מוקדש באהבה.“ העמוד הבא - ריק, ובסינתו העליזנה באותיות זעירות: „חלק ראשון של אָספּירנצַה“. בסופו של כתביהיד, בעמוד ריק, כתוב: „חלק שני של אָספּירנצַה“.

באלבום יש חמישים ושבעה שירים של זלמה כתובים בכתבייד. שיר אחד, „צללי לילה“, מצאתי בין ניירותי וצירפתי אותו לחוברת השירים במקום בו מופיע בכתביהיד רק שמו בלבד. העתק שיר זה מסרה לי אלוה שכמריקון בשנת 1946, בהיותנו בעיר סקאן, ברומניה. מבין חמישים ושמונה השירים, רק חמישה הם ללא תאריך. שבעה שירים הם משנת 1939 (נכתבו כגיל חמישים-ששה), תשעה שירים הם משנת 1940 ושלושים ושבעה שירים - משנת 1941. השיר האחרון באלבום, „טראניקה“, הוא מהי 23 לדצמבר 1941.

כל השירים נכתבו בצירנוביץ. בתחילה, בשנת 1939, כשצירנוביץ היתה עדיין שייכת לרומניה; אחר כך בי 1940, כאשר העיר היתה בידי הרוסים. ואחר מריץ המלחמה בין רוסיה לגרמניה (יוני 1941), תחת כיבושה מחדש בידי הרומנים. ולבסוף, אחרי אוקטובר 1941, בתור הגיטו שהוקם בצירנוביץ.

חמישים ושנים שירים חיברה זלמה עצמה, ושישה הם תרגומיה: מידיש (משל לייוריק ומאנגר), מצרפתית (מאת וורליין) ומרומנית (מאת מיתנה דיקסצ'יפול, אולי חבר שלה לכיתה).

שיר אחד של וורליין תורגמה גם לידיש. בכתביהיד כתובים גם הטקסטים בידיש, רומנית וצרפתית. יש בכתביהיד גם שמות של שירים בלי הטקסט.

בין השירים, שנכתבו רובם על עמוד אחד בלבד, משובצים פה ושם ציורים ורפרודוקציות של תמונות. השירים נכתבו בטוב טעם מעודן, מתוך ריגושה עמוקה, כגרמניה רהוטה, דבר שהוא תמוה ביותר, כי בבית-הספר למדו ברומנית, ובכיתה העשירית - בידיש.

זלמה היתה צעירה, שופעת רצון סופר לחיים מלאים:

לחיות רוצה אני.

ראה, מה שירים הקה הסים.

הם נשאים כקמחול נמלא.

שפתים רבות צוחקות, לוקטות, מצפות;

שפתים מכריזות על חדנות-המים.

(מתוך "פואמה")

זלמה מרכאום-אייזינגר

בת חמשי-עשרה היא כותבת את שיר המחול של הנער הציוני „גילוי“.

... (כיצד עולה מהצפדים הראשונים, המלילים,
הנעים-נדים כה נכה - כיצד פורץ הרקוד
וגורף אתו הכל בסערה...
וכלנו צוחקים, שרים, צוחלים
ורוקדים, רוקדים, כאלו זוהי תמצית כל חיינו...
ולבסוף נחרת השקשקת, ואנו
ציפים וצורדים עד כלות הנשיקה,
אד מאשרים אנו?

(מתוך "גילוי")

חיבה מיוחדת לפרחים, לאילנות, לגשם, לרוח, לעננים, ללילה ולשלווה מגלה זלמה.
עשירה היתה בתחושות יפי הטבע והיא אודו:

הכל צטוף כבאוויר גנוח
השלנה שומעת אנדות בקשב.
הצפרים הוזות, מאזינות לקסם.
נשקע רק הניחוח.

(מתוך "צרב")

שלנה, שלכת העלים רוגעת,
ככתם-הזקב סובלת בחקיה.
כחלים מבחל שמים,
עין לבן מסעל.

הכפור נושח, מכסיח צמרת אילנות.

(מתוך "נביש")

סמסלים בודדים כננים חוזרים בדי פעם בשיריה
סמסלים עומדים כחלום בלהות...

(מתוך "צבעים")

זלמה יוצרת בשירתה סביבה אחרת, עולם אחר, דמיוני, מקום שם „הציפורן
האדומה קורנת בחלל“, מקום שם רואה היא את האביב כך:

שמש. ועוד קצתו של שלג שגשם
וסים, הנוטפים מעל כל הגגות,
ואחר-כך - עקב המטופח - מקיש בקצב
ורחובות חלקלקים מתנוצצים במים
וגבעולים שצצו מאחורי גדר-שליחיל
עומדים ורועדים כאילה נסתרת...

(מתוך "אביב")

ובשעת אחר-הצהרים היא בונה לעצמה עולם קסום של שלווה:
(ציוצו הדק של הצפור כאלו מרעישים הוא עולמות,
כאלו הוא גונב לו שמץ מהשלנה סביב.

(מתוך "בית-הצפרים")

זלמה מרבאום-אייזינגר

את הגשם היא חשה כך:
הולכת את. והאספלט פחאם רטב,
פתאם ירקות עצים לפתע נתחפרה,
וריס של חציר, חריף כבקציר,
הולם לה בקנים...
(מתוך "גשם")
שירתה כנה היא: כל ישותה, גופה, הילוכה, שפחה, צחוקה – כל-כולה
מתבטאת בשירה.

בכר ציפו רגלי מלכת,
בחולס איתן אשא,
ותחתו – מתים עד בכי
העלים של עץ נשא.
(מתוך "עלי שלכת")
את הארוטיקה המעודנת וכיסופי אהבתה היא מבטאת בשירים רבים:

הגשם בוכה, והלילה בוכה,
ופי בוכה בשביל נשיקה,
ובוכה ובוכה – (צוחק).
(מתוך "אגדה")

חלמתי: עצים משירים נצחם,
את בלי מקסים רעוסים.
וכל הפרווחות
הפכו נשיקות,
לחטות כמו יין אדם.
(מתוך "חלומות")

שתי עיני יהיו לה
למשחק נאה.
קח שפתי בטתנה,
שתה ממלא הפה.
(מתוך "שיר ערש לה")

שצרי מצפה ופי רוצה
ששוב בהם תשחק.
ראה, נדי מבקשות מסד
שאיתם אתה תחבק.
הם מתגעגעים לשערך
ומתגעגעים לעורך.
(מתוך "ענני אדם")

אהבתה ושירתה הם כפיניה כמשחק קסמים, כחלום:
אצחק ואצחק ואצחק לעצמי
על זה משחקי תמיד.
ובכל זאת אטוה חלומות פרוצים,
שבה חסרים כל חכלית.
(מתוך "שיר ערש לעצמי")

זלמה מרבאוס-אייזינגר

גם המציאות האפורה מוצאת ביטוי בשיריה. לאחר פלישתם של צבאות גרמניה ורוסגיה לצ'רנוביץ היא כותבת, כ"ד ליולי 1941:

חלפו עברו

ימי האור,

אשר למדנו צחוק.

(מתוך "שיר")

וכאותו יום עצמו, עוד לפני הקמת הניטו בצ'רנוביץ וכשנה לפני הגירוש למראנסדניסטר, היא כותבת ב„פואמה“:

לחיות רוצה אני,

גם אתה, אחי.

נשמת אפי

עוברת מפי אל פיך.

החיים עשירים.

אתה רוצה לקטית אותם.

מדוע?

במאות חלילים

מתנשף יער.

(מתוך "פואמה")

בסעם האחרונה ראיתי את זלמה בניטו צ'רנוביץ, בנובמבר 1941, לאחר הגירוש הראשון. היא נראתה מרושלת בחיצוניותה, שערותיה אינו מסודרות כהרגלה, מיואשת בגלל המצב בבית. שוחחנו על גורלם של חכריה שכבר יצאו בגירוש: שוחחנו על שיריה, לגירוש נשלחה יחד עם הוריה (אשר נהרגו לאחר מותה) ביוני 1942. מתקופת הסכנה לא שרדו שירים, חוץ מחרחים מעטים. המכתב האחד אשר כתבה מהמחנה והגיע לידיו נכתב שלושה חודשים לפני מותה ומסתיים במלים אלה: „נשיקות. חזק – זלמה“.

„חזק – זלמה“ – אלו הן מילותיה האחרונות, אשר הגיעו אלינו.

ב־30 לדצמבר 1946 כותב חברה של זלמה מבוקארסט אל רנה:

„...היתה בידי חוברת שיריה – שירים אלה, אשר נמצאים עתה בידים הנכונות – בידך. והשירים היו היא עצמה? ועתה שואל אני אותך, האם רשאי הייתי לקרוא אותם שירים שלא היו מכוונים אלי כי אם לאחד, הנח עתה עמוק על קרקע הים הרחב... אמנם קראתי וגם קראתי את שיריה! את הזכות והרשות לכך שואב אני מתוך הדמות אשר חיה בקרבי, הדמות אשר אהבתי ואוהב תמיד בכל מעסקיה ובכל קדושתה של חוריה ראשונה. חולם אני לנסוע אתך יחד למרחקים, לחפש בכל המרחבים, ואחר כך לשחול עץ ערסון ליד הקבר הבודד והגלמוד בערבה השוממה. אולי ייקל אז הכאב, אולי אוכל אז להזיל דמעות...“

אותו חבר כותב מצרפת הרחוקה, כ־11 למרץ 1950:

„...אולי אלה הם פשוט הגעגועים, המרפס ללא הרף וללא-חלוף עם הזמן, עם המרחק ועם דמיון אנשי – ותמיד צולים אותם פנים עם חיוכם, עם חדות-החיים שבהם – קבר גלמוד בערבה האוקראינית...“

מספרים שהגראפולוג והארכיטקט האמריקני, אשר היה עם זלמה באותו מחנה, אמר לה פעם על כתב-ידה „הנך ניצן אשר נחתו ישמח בעתיד לבבו של עולם“.
הערכה סיפרותית של שירי זלמה, אייזינגר נכתבו במשך שלוש שנים בלבד, משאיר אני ליוזעידבר, אבל אני רוצה להפנות את תשומת-הלב להשפעותיה של שירת יידיש על יצירתה של זלמה, נוסף להשפעת השירה הגרמנית, הצרפתית והרוסית, מעל לכל מייחס אני חשיבות לכך ששיריה של נערה יהודיה זו לא יאבדו בנשיה, כפי שאבדו חייה הצעירים של זלמה.
הרש פנל

קטעים מתוך יומנו של ארנולד דגני

נכתב במחנה הריכוז מיכאילובקה ופורסם בספר „תנו לי לחיות“, הוצאת „דרך ומטרה“, תל-אביב, 1960.

19 אוקטובר 1942.

יום ראשון...

לא יכולתי לקבל את הספר, שהובטח לי ע"י זלמה אייזינגר, בת שמונה עשרה, הספר שכרשיתה: The Home and the world („הבית והעולם“) [של המשורר רבינדרא נאח טאגור] עתה הוא בידי אדי וייס.

25 אוקטובר 1942.

יום ראשון...

לא יכולתי לקבל את הספר, שהובטח לי על-ידי זלמה, בינתיים השתמשו בו לנייד-סיגריות.

16 דצמבר 1942.

לעת ערב הוציאה זלמה מרבאום-אייזינגר את נשמתה.

17 דצמבר 1942.

פרידסור ד"ר גוטליב נת מאפיסת כוחות. הוא וזלמה נקברו יחדיו.

18 דצמבר 1942.

גב' אייזינגר סיפרה לי שזלמה, לפני שחלתה, התכוונה לברוח מהמחנה עם אישה-משמר. זאת נודע לה ממכתב פרידה, שמצאו במעילה של זלמה. בן נודע לי שזלמה חיברה שירים יפים.

מגרמניה: איזיא פמח

IN THIS ISSUE

Sources and Evidence

- Selma Merbaum-Elsinger. The life of a girl from Tchernowitz and her poems. She was a member of Hashomer Hatzair, who perished in a Transdnestrian Concentration Camp at the age of 18. Her early poems were preserved as by a miracle.
- Simha Statfeld. A Jewish partisan tells about the life and struggle of Jewish groups who kept alive, hiding in the forests near Hanachov.

Articles

- Prof. Vladimir Jankelevitch, head of the cathedra for Philosophy and Morality at the Paris Sorbonne, expounds his accusation ("l'accuse") against attempts to extenuate the crimes of the German people and to forget them.
- Prof. Emil Fackenheim of Toronto, Canada, deals with the impact of the Holocaust upon the ways of thinking and the consciences of Non-Jews.

Research

- Dr. Gideon Shlomo of the Institute for Contemporary Jewry, Jerusalem, has made a study of letters and documents that throw light upon the attitudes of Mahatma Gandhi to Jews, Judaism and Zionism, to the Holocaust and to the Conflict between Jews and Arabs.
- Ruth Zariz of Kibbutz Mash'abei Sadeh, shows one aspect of operations aimed at the rescue of Jews during World War II through promises of immigration certificates to Eretz Israel.
- Rachel Menver studied underground publications of Hashomer Hatzair in the Warsaw Ghetto (1940-1942) out of which she reconstructs a picture of the life, activities and spiritual values of the members of this movement through those years.
- Menachem Kaufmann of the Institute for Contemporary Jewry, Jerusalem, brings another chapter from his comprehensive study of activities of Non-Zionist Jews in the U.S. during the period when decisions were in the balance in the U.S. and in the U.N.

Documentation

- Zvi Erez of Kibbutz Dvir, brings quotations from speeches by Himmler, that bear out what had been published before about the Warsaw Ghetto rising.
- Dr. Joseph Walk of Bar-Ilan University and "Yad Vashem", brings details from Gestapo reports and from reports by the attorney general of Baden. He shows that while there were individuals in Germany, who struggled against the Nazi regime, there was no real underground.

Books

- Dr. Jesala Jelinek of Haifa University, brings the last of his comprehensive bibliography on the destruction of Slovak Jewry.